

FIGYELO

A JUGOSZLÁV DRÁMAI SZÍNHÁZ

Külön tanulmánykötetet lehetne arról írni, hogy milyen hatalmas fejlesztő ereje van annak, ha a demokratikus kulturtörekvések nyomán nemcsak a kultúrintézetek, de a művészi együttesek is az úttörők sorába lépnek, új formákat keresnek az új tartalomhoz. És arról is lehetne írni, hogy mit jelent e fejlődés szempontjából a gazdasági és a kultúr-politikai előfeltételek megteremtése. Mennyire megrövidíti az utat, mennyivel közelebb hozza a célt és végső fokon valóban gyakorlati módon oldja meg azt, hogy a kultúra minden vivmánya a nép tulajdona legyen.

Ahogy Beográdban a most felépült első országos drámai színház rozsdavörös falait nézzük és mindjárt bejárata előtt a szökökúttal díszes oszlopcsarnokot, anélkül, hogy szavakat keresnénk az elismerés és az örömjongó érzés közvetlen megfogalmazására, életes tartalommal telik meg bennünk az a szó: újjáépítés.

Igen. Ez újjáépítés és mindaz, amit ez a szó ma egymagában jelent.

Az évtizedeken keresztül színházakban szűkölködő főváros most élete új korszakának küszöbén, alig hogy a puskaapor elült és a háború nyomait letörölte homlokáról, olyan színházat kapott, új modern színházat, amelynek — nem méreteiben és külső ornamentikájában, hanem *jellegében* — párját kereshetjük egész Középkelet-Európában. De nem ez emeli mindenek fölé előttük s nem is az csupán, hogy a háború befejezése után (ilyen rövid idő alatt) nálunk épült meg az első *tökéletesen* berendezett modern színház, — hanem inkább az, hogy ma már *itt* tartunk és a szó egyetemes értelmében új műhelyt teremthetünk a szellem, a művészet munkásainak is.

Az első látogatás a drámai színházban több mint élmény; az élmények egész halmaza, amely olyan a mi számunkra, kik a dolgok központi gyűjtőhelyétől kissé távolabb, a vidéken élünk, mint egy kitért hatalmas ablak. Rajta át a figyelő szempár az országba, — a jövőbe néz.

Elfogultság ez, az első látogatás elfogultsága, hogy az ember fülében Thália dicsérete zeng a megilletődéstől? Hogy ahová lép, szinte tiszteltetlennel néz a lába alá? Igen, elfogultság, a csodálat és az elismerés el-

fogultsága ez, mert amit itt látunk, az nemcsak műhely. Bölcső is egyben: új, fejlődő színházi művészetünk bölcsője.

A várószoba csöndje elmélkedés. Halkan beszélgetünk és fölmérjük mindazt, amit ez a színház már így külső képében is jelent. Mert a kezdetben is már a kollektív munka jegyeit látjuk: az építésszek, a mérnökök, a díszítő munkások mellett alkotói ennek a színháznak a festőművészek és a szobrászok is, mert alig, hogy elkészült az épület, ott álltak már a szobrok a talpazaton, a fölszabadulást ábrázoló művészi mozaik az előcsarnokban, a festőművészek olajképei, tollrajzai. Mindenki hozzájárult a maga tudásával, művészetével, mert tudta, hogy nem a dolgozó nép társadalmán kívül álló magánrendelőnek készíti azt, amit csinál, hanem a népnek s rajta keresztül önmagának is.

Azután, ahogy tovább lépünk s kalauzunk, Rudics Józsa tovább visz bennünket a színház új életébe, mind több a fölemelő, erősítő és lenyűgöző látvány. Hevenyészett megoldásokkal itt már aligha találkozik az ember; igaz, hogy ezt a művet is a szocialista építés nagy lendülete hozta létre, a gyorsan alkotás, de mindenben benne látjuk és benne érezzük a teljességre törekvést is, a befejezett műben épp úgy, mint abban, amelynek még csak keretei láthatók vagy akár abban, amelyet az alkotó csak megtervezett.

A csöndes könyvtárszobán haladunk át, itt még üresek a szekrények, mert a kézikönyvtár anyaga rendezés alatt áll. De rövidesen elkészülnek ezzel is, kapjuk a tájékoztatást, s olyan gyűjtemény áll majd a társulat rendelkezésére, amely a színházi irodalom egész anyagát felöleli majd... Halk szalón a színészek társalgója. — ezen át szőnyeggel borított közvetlen kis folyosó visz bennünket a színpadra — s most itt áll előttünk a modern forgószínpad... Oldalt a kocsiszínpad előudvara, innen fut be a szoba színváltozóskor a színpad. — mélyen a színpad hátterében a hátsó udvara, oda tolják a lejátszott díszletet... A fenyő friss szagát érezzük minden deszkalapon; a gyalult lapokon a villanyfényben megcsillan még a gyanta fénye is... A színpad portáléja síma, sűgőlyuknak nyoma sincs, oldalveit a rivalda régies koszorúja sem cifrázza már, mert a mennyezet- és az oldalvilágítás réseinek láthatatlan fényszóróiból kapja a fényt.

Kalauzunk mondja: a színpad még nem egészen befejezett mű. Jól lehet, a drámai színház játszik már, zavartalanul adja darabjait, a teljes színpadnak azonban még csak a keretei láthatók. A nézőtér felé már teljes ez a kép, — de itt bent, ahol a »világot jelentő deszkák« a maguk mezítelenségével fogadják a szemlélőt, még nem fejeződött be az alkotó munka, mert az idő rövidege nem engedte meg... Dolgoznak tovább, egyrészével hamarosan el is készülnek majd. — a másik részét, amit a szocialista építés újabb szakasza hoz majd a színpadra, azt az új színházi gyakorlat teremti meg.

A lépcsőház az emeletre ível.

Csöndes hely, a színház egy elzárt emeletrésze a próbaterem. Tanteremnek is nevezhetjük, mert itt inkább arra szolgál. Hatalmas, földig-érő ablakok, körfüggöny, paravánszínfalak: most meg egy szobrászművész műhelyének véljük, ki agyagból vagy kőből új embereket formál, — mert olyan az egész, akár egy műterem. Közepén apró inkább dohányzó asztalkák, körben husz-harminc szék; nem csupán annyi, ahány szereplőt foglalkoztat a próbán levő darab, hanem annyi, ahány tagja van

az együttesnek. *Mert mindenki mindenből mindig tanul.* Talán ez a legtalálóbb megjelölése annak, ami ebben a terebben folyik, akár próbáiól, akár szemináriumai előadásáról van szó.

Politikai, ideológiai és esztétikai órák kerekítik ki a munkaprogramot. A próba sem arra szolgál csupán, hogy a színészek betéve tudják szerepüket és megjegyezzék mozgásukat a színen, hanem minden egyes jelenet kollektív beállítása, minden instrukció és minden ezt követő vita új dramaturgiát teremt: a drámairodalom új értékelését, a színpadra alkalmazás új lehetőségeinek szakadatlan kutatását és az új, realista játéktípus megteremtését. Ez több mint művészi vállalkozás, mert *főladat is*. A drámai színházat e főladat megvalósításának a gondolata hozta létre, ez gyűjtötte össze az ország különböző részeiből a legjobb erőket s így kapott szinte megbízatást arra, hogy realista színjátszásunk megteremtésében vezető szerepet játsszon. Ezért nemcsak munkamódszere más — mint az ország többi színházé — és kísérleti jellegű, hanem »műhely« is a legalkalmasabb arra, hogy a színpadon valóban az új tartalomnak megfelelő új művészi formát hozzon létre.

Ahogy a sötét nézőtér üres széksoraiból nézzük a próbát, már ezeknek a törekvéseknek a jegyeivel találkozunk. Richard *Sheridán* vígjátéka, a »Rágalom iskolája« a soronkövetkező darab; most éppen második felvonásának színpadi próbája fut a kornak megfelelő »próbaruhákban« és »próbaszínfalak« között. A darab már »áll«, ahogy a szakmabeliek mondják, hisz elég közel a bemutató napja.

Ami mindjárt az első képnél vagy jelenetnél megragad bennünket: a próba sűgő *nélkül* megy. És sűmán, majdnem zavartalanul, mert a »szógalatos«, aki a sűgő szerepét itt betölti, az is betéve tudja a darabot; űl a nézőtér első sorában, a rendező mellett, látjuk, hogy maga is benne él a darabban, minden alakban egyaránt, s ha elszorul a szöveg, már a hangon, a taglejtésen érzi, hogy segíteni kell: amíg ott voltunk, egy teljes felvonás *próbája* alatt *négyyszer* adta föl a szót.

A színész fölszabadult már a szöveg kötöttsége alól; szabadon játszik, alakít s könnyedén követi a rendező utasításait. Amit Sztaniszlavszki évtizedekkel ezelött könyvében mondott nekünk s amit csak távolról hallhattunk a Hudozsesztveniekről, mindazt most magunk előtt látiuk.

Itt él a színpadon.

A drámai színház művészei előtt nem ismeretlen a tétel: . . . »a dráma az a műfaj, amely az absztrakt (evont) társadalmi erőket olyan módon és mértékben tudja rövid úton szemelláthatóvá tenni és egymással megütköztetni, mint egyetlen más irodalmi vagy művészeti műfaj sem. . . .«

Ezt a harcot látjuk most a színpadon, de már nem csupán a szereplők között, a »szerelmesek« és »kiábrándultak« vagy »csalódott lovagok« között. — hanem az apró instrukciókból, a jelenetek röpke megisméltéséből és a hangsúly, a taglejtés kereséséből, változtatásaiból érezzük, hogy élénk kerül és mind erőteljesebb vonalakban rajzolódik ki a darab *társadalmi jelentése*. A játék már nem a cselekmény fölszínén mozog. Meglették a szerző mondanivalójának lényegét; a társadalmi erők jelentését szinte látni véljük, — mert *jól* látja a rendező és látják már a színészek is. És mi is követni tudjuk, amint hatnak, formálják az embert és gördítik a cselekményt tova, a kibontakozás felé.

A Moszkvai Hudozsesztveni Teater repertoárjából élénk kerülő *Sheridán-vígjáték* próbáján így Sztaniszlavszki tanításával találkozunk. A rendező alkotásával, ami nem elszigetelt, egyéni alkotó munka, hanem együtt fejlődik a színészek munkájával, nem kerekedik fölébük és nem is köti meg őket. »Segíti a színész alkotó munkáját, ellenőrzi és harmónizálja és vi-

gyáz, hogy az a dráma sűrített művészi »magvából« természetesen hajtson ki...»

A kollektív munkának művészi formája ez: a közös alkotás, amelyben minden része az egésznek: a rendező, a színész, a »szólgálatos«, az ügyelő, a díszletező egy közös nagy művet alkot.

A mennyezetvilágítás halk fénye fogad bennünket este a nézőtérén.

Előadás. Ez a szó most valóban ünnepet jelent, számunkra legalábbis, mert a mozaikos, márványoszlopokkal ékesített előcsarnokból először lépünk a drámaj színház közönséggel telt nézőtérére. Arcunk vidám tekintetekben fürdik, az ünnepi hangulatban halkan duruzsói a csendes beszélgetés. Elvegyülünk a színházlátogatók közé, ismerősök közé, akiket a Vajdaságból a színház híre hívott ide. Vannak közöttük, akik nem először járnak itt ismerik már a színház minden zugát s egy-egy színészi alakításról órákhosszat el tudnának beszégetni.

Beülünk az almazöldszínű bútorszöveggel borított mély támlásszékekbe s arcunkra a fény kihunyása előtti várakozás öröme ül.

Hogy is mondjam, mit érez az ember ilyen művész színházban, amelynek az a lényege, hogy a *miénk*. Érti, hogy gazdagodik; gazdagodik a szó mai és holnapi értelmében, megtelik a közösség birtoklásának a tudatával és azután — ahogy Petőfi mondta — »szétnéz a saját országában...» Magáénak tudja azt, amit lát, mert már élhet vele... Merüljön el ebben a tudatban egy kicsit az ember, ha érzi, hogy csügged, vagy elerőtlenedik... Oldódjon föl, keresse azt, ami a jövőbe mutat s ha csak egy kicsit is magáénak érzi, akkor nemcsak hitében és szándékában, de további cselekvésében is megerősödik.

Apró, finom színlapok tájékoztatják a nézőt a repertoárról. Arról számolnak be, hogy a fiatal színház alig másfél hónap alatt három bemutatott adott. Cankár Iván »Betainova királya« c. drámáját, Cselov »Ványa bácsiját« és Carlo Goldoni vígjátékát, a »Hafászok perpatvarát« Sztupica Boján rendezésében. Három bemutató egymásután, kéző nélkül, szinte egyedülálló a mi színházi életünk történetében. És a kérdés nagyvonalúsága valóban távlatokat látó és munkájukat nagy távlatokhoz mérő színházi emberek vállalkozására vall.

A mély gongütés után, ahogy szétjut a függöny és a Cankár-dráma színjátéka megindult előttünk, alig egy-két jelenet, a szó és a *hangsúly*, ahogy a színész kimondja azt, már látjuk, hogy nem is volt könnyelmű előlegezés a fentji megállapítás. Az, amit a délelőtti órákban még félig nyers formában láttunk a próbán, itt már érett kép s eleven valósággá válik. Az együttes művészi átgondolással összehangolt munkája, egy-egy kis szerepnek és röpké jelenetnek is a lélektani kiemelése és kidolgozása olyan drámai mélységeket tár föl s olyan lélegzetelfojtó jeleneteket teremt akár szövegközönként is, — amilyenekkel eddig a színpadainkon nem igen találkoztunk.

Bár szöveggönyv nincs a kezünkben, de a játék hatása alatt úgy érezzük, — és ez az igazi, a tökéletes vagy a tökéletest megközelítő színészi teljesítmény — hogy amit az író mond a darabban, vagy akár csak sejtet is az alakokon, a cselekmény szövevényein át, az itt mind fölszínre kerül. A képzeletőerő szabad szárnyaásáról, a drámai hatás erejéről és a jelenetek szindús gazdagságáról vagy szűk, leegyszerűsítettségéről mi is beszélhetnénk, de a mi föladatunk nem a bírálóé, hogy az erények fölsorolása mellett fölvevünk azután a játék egyöntetűségének, egységes stílusának kérdését is. Ezt a föladatot elvégezte már a fővárosi kritika, ami-

kor elismeréssel adózott a rendezőnek és a színésznek is azért az eredményért, amelyet a különböző nyelvet beszélő és különböző kultúrájú színházak tagjaiból megteremtett együttes egységesítésénél értek, és fölvezolta a színház előtt a kritika azokat a föladatokat is, amelyeket a szocializmus építése idején az ábrázoló művészet fejlesztésében meg kell oldania.

Nagyjából mindezt elmondhatnánk a második előadásról is, amikor Csuhov »Ványa bácsiját« néztük végig a drámai színház színpadán.

★

Ennyi, amit egy rövid beszámoló összefoglal.

Az első látogatás így a drámai színháznak csupán az első lépéseiről adhat számot. A kezdetről, amely az egységesített jugoszláv művész színház gondolatát megvalósította, s ezzel műhelyt teremtett az új színházi játéktípus kiépítése számára. És ez a legőbb vívmány, mert az együttesnek olyan eszközök állanak rendelkezésére, szellemi és anyagi eszközök, amelyeknek segítségével ma a színházkultúra legmagasabb csúcsa elérhető.

Ennek a kétségtelenül nagy műnek hatósugara ám nem csupán az ország színházi világát világítja be, hanem tovább lép annál, mert önmagán túl mutat és hisszük, ártterjed majd az irodalmi életre is. Itt, a drámai irodalom új korszakára gondolunk, melyet a felszabadulás nyitott és most a fejlődő és kibontakozásban levő színházi élet termékenyíti meg majd az alkotókat, hogy a színházi élet ujjászületését az új, nagy jugoszláv dráma megszületése kövesse.

Lévay Endre

MAJTÉNYI MIHÁLY NOVELLÁI

Majtényi Mihály régi tollforgatója a jugoszláviai magyar írásnak. Örömmel látjuk kötetét, amelyben — három kivétellel — felszabadulás után írt és megjelent írásait gyűjtötte egybe. Ezekről az írásokról egyszer, olvasásukkor már, külön külön megalkottuk véleményünket. Most, hogy kötetben foglalva látjuk viszont azokat, amelyeket a szerző érdemesnek tartott hosszabb irodalmi életre, illetőleg amelyekben összefoglalta majd három évi írói tevékenységének eredményét — most nem csak arra nyílik alkalmunk, hogy ezekről az írásokról el is mondjuk véleményünket, hanem módunkban van lemérni magának a szerzőnek egész írói magatartását is új társadalmi viszonyaink és az abból adódó írói feladatok szempontjából.

Majtényit, az íróit nem kell külön bemutatni jugoszláviai olvasóink. Ismert mesterségbeli kvalitásai egy csöppet sem fakultak. Minden írása régi elbeszélő készségről tesz tanúságot, sajátos humora továbbra is egészen buzog írásaiból néha találó szatírába torkollik. Az örökkön karlendítő »öt svábok« figurája például az »Ebek liarmincadján« c. novellájában — amely egyébként a kötet egyik legjobb írása — chaplini képeket idéz. A »Fényképezik a falut« c. humoreszkiének irodalmi pályafutása és nagy közönségsikere is a rátermett humoristát dicséri. Az az érzésünk, hogy szerzőnk ebben a műfajban igen jelentőset tudna adni és ha egy megjelent könyv kritikájának keretei megengedik, hogy a szerző még meg nem írt könyvéről is beszéljünk, úgy már most meg kell mondanunk, hogy Majtényi volna hivatott arra, hogy irodalmunkat ilyen irányú munkával gazdagítsa.